

ԱՎԵՏԻՍ ՔԱԼԱՇՅԱՆ

Փրկիսոփայական գիտ. թեկնածու, դոցենտ

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԸ՝ ՄԵԾ ԵՂԵՈՆԻ ՄԱՍԻՆ

Նազարամյակների պատմությունն ունեցող հայ ժողովրդի համար Մեծ Եղեռնը ազգային դատին նվիրվածության առհավատչյան է, սերունդների հիշողության մեջ անթեղված համազգային վշտի խտացած արտահայտությունը: Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը հավաստում է, որ թեև «մահը կյանքով հաղթելու» ճանապարհով ազգային հոգեբանության մեջ լիովին հաղթահարվել է «եղեռնի բարդույթը», իսկ «վերապրած հայությունը կենսահաստատ հավատքով իր հանդեպ գործված չարք բարիով հաղթելու քրիստոսաշնորհ գործությամբ» ապրում է իր ստեղծագործ կյանքով, այդուհանդերձ, հայ ժողովուրդը պահանջատիրության եւ իրավատիրության դիրքերից այսօր էլ պայքարում է Հայոց ցեղասպանությունը միջազգայնորեն դատապարտելու համար:

Վերոնշյալից ամենեւին չի հետեւում, թե Մեծ եղեռնի դատապարտումը սոսկ «վրեժխնդրության ծարավ» է: Այդ է վկայում նաեւ Հայոց Հայրապետը. «Ցեղասպանության դառը հիշողությունները 100 տարիների ընթացքում չարությամբ ու ռիսկալիությամբ չեն մթազնել մեր ժողովրդի հոգին: Մեր վշտին ատելություն չի խառնվել, սակայն եղել ենք անհաշտ՝ խարդավանքների, մեր պատմության խեղաթյուրման հանդեպ, եղել ենք անմահանձ՝ ճշմարտության պայքարի մեր ճանապարհին»¹: Եւ դա այն պարագայում, փաստում է Վեհափառ Հայրապետը, որ Հայոց ցեղասպանության հիշողությունը պարփակել է ազգային կյանքը բնութագրող մի ամբողջական համակարգ եւ սերտաճել է ազգային-հասարակական, քաղաքական, հոգեւոր-մշակութային ու քաղաքակրթական կյանքի բոլոր ոլորտների հետ: Հայոց հայրապետը պարզաբանում է, որ մեր ժողովուրդը բարոյական

¹ «Էջմիածին», 2015, Դ., էջ 32:

մեծ պատասխանատվություն ունի՝ անմեղ զոհերի հիշատակը վառ պահելու, նրանց տառապանքները շփոթանալու, քանի որ այն համայն աշխարհով սփռված հայերիս բարոյական միասնության անկյունաքարերից է։ Այդ պատճառով է նաեւ, որ Հայոց ցեղասպանության միջազգայնորեն դատապարտումը հայ ժողովրդի համար դարձել է առաջնահերթություն։ Վեհափառ Հայրապետը բացատրում է. «Հայոց եղեռնը արիւնալի եւ անլուր ողբերգութեան մուսյլ էջ բացեց ոչ միայն մեր ժողովրդի, այլ նաեւ ազգերի պատմութեան մէջ»², քանի որ Օսմանյան Թուրքիայի կողմից մեր ժողովրդի նկատմամբ իրագործած ցեղասպանության արդյունքում «Արեւմտեան Հայաստանում՝ բնօրրան մեր հայրենիքում եւ Թուրքիայի հայաշատ բնակավայրերում կազմակերպուած ջարդերին, սովին ու հիւանդութիւններին, որ իշխում էին բռնազաղթի ճանապարհներին, զոհ գնացին ազգիս մէկ եւ կէս միլիոն զաւակներ։ Թալանուեց դարերով ստեղծուածը, արդար վաստակը մեր ժողովրդի... Հայաթափուեց Արեւմտեան Հայաստանը, որտեղ մեր ժողովուրդը հազարամեակներ՝ Նոյեան դարից ի վեր, ապրել, աւարել եւ իր պատմութիւնն ու մշակոյթն է կերտել (ընդգծումը.՝ Ա. Ք.)»³։

Անդրադառնալով Հայոց ցեղասպանության եւ դրա միջազգային ճանաչման հարցին՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն այն դիտարկում է եւ պատմական, եւ իրավական, եւ բարոյական տեսանկյուններից։ Նա համոզված է, որ միայն այդ շարակարգում է հնարավոր մեկընդմիշտ կանխել ցեղասպանության ամեն մի փորձ, «...որպէսզի ոչ մի ժողովուրդ երբեք չկրի իր հոգում ցեղասպանութեան վիշտն ու վիրավորանքը, եւ ոչ մի հոգում չկառուցվեն եղեռնի եւ հոլոքոստի հուշարձաններ (ընդգծումը.՝ Ա. Ք.)»⁴։ Նույն տրամաբանությամբ եւ արժեքային մոտեցմամբ նա բարձրաձայնում է նաեւ, որ

² ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ, Հատընտիր պաշտոնականք (1999-2009 թթ.), Ս. Էջմիածին, 2010, էջ 324։

³ «Էջմիածին», 2014, ժԲ., էջ 6։ Վեհափառ Հայրապետը փաստում է նաեւ՝ «1915 թուականին աւերն էր թագաւորում, սարսափն ու մահը հայոց բնակավայրերում։ Փլում էր տունը հայի գլխին, այլուում էր հողն իր մշակի ոտքի տակ, ակօսը գերեզման էր դառնում, եկեղեցին՝ անբարբառ յուշարձան։ Եփրատի ափերից մինչեւ Արաքսի հովիտներ, Սեւ ծովից մինչեւ Միջերկրական՝ ձորերը լցուեցին հայ մարդկանց դիակներով, գետերը՝ արիւնով։ Թալանուած ու տանջահար անզէն ժողովուրդը՝ կին, մանուկ ու ծեր քուեցին անջուր անապատ, եւ նրանց վերջին աղօթքի ունկնդիրը եղաւ տօթակէզ քամին»։ «Էջմիածին», 2005, Դ., էջ 4։

⁴ «Էջմիածին», 2001, Ե., էջ 36։ Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը գրում է՝ Հայոց ցեղասպանությունը մոռացության մատնելու հետեւանքներից մեկն էլ այն է, որ «...իբրեւ այս ամենի տրամաբանական ողբալի հետեւանք՝ պատերազմի ու արյան ձայներն այդպես էլ չլռեցին աշխարհում։ Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ու դրանից հետո ընդհուպ մինչեւ Ի. դարավերջ հասնող ցեղասպանություններն ու նախճիրները շարունակեցին

Թուրքիայի իրականացրած Հայոց ցեղասպանությունը եղել է միակողմանի գործողություն, քանի որ «Առաջին համաշխարհային պատերազմի թոհ ու բոհի մէջ երիտթուրքական իշխանութիւնները ժամանակը պատեհ նկատեցին՝ աւարտին հասցնելու հայութեան բնաջնջման թուրքական պետութեան որդեգրած քաղաքականութիւնը եւ ընդմիջտ լուծելու Հայկական հարցը: Արեւմտեան Հայաստանում՝ մեր հայրենիքի մեծագոյն հատուածի վրայ եւ կայսրութեան հայաշատ այլ բնակավայրերում իրականացուեցին անգէն հայ բնակչութեան կազմակերպուած ջարդեր: Մեր ժողովուրդը մահուան էր դատապարտուել միայն հայ եւ ֆրիստոնեայ լինելու համար, քանզի հայ մնալ ու ֆրիստոնեայ, նշանակում էր շարունակել լինել բնիկ ու տոհմիկ ժողովուրդը Հայաստան երկրի (ընդգծումը.՝ Ա. Ք.)»⁵:

Վեհափառ Հայրապետը նշում է նաեւ, որ Մեծ եղեռնի հետեւանքով «...դատարկվեց Արեւմտյան Հայաստանն իր տոհմիկ ժողովրդից, իսկ ենիշերու արնածոր սրից ու արնախում հայացքից մազապուրծ հայերը սփռվեցին աշխարհն աշխարհ....»⁶: Նա հավելում է, որ նախապես որոշված կարգով իրականացված եղեռնագործ այդ ծրագրի հետեւանքով «միլիոնավոր հայորդիներ, զրկվելով իրենց պատմական տարածքներից ու բնակավայրերից, ստիպված եղան ապաստան գտնել ամենատարբեր երկրներում՝ որակվելով իբրեւ «հայրենագուրկ» եւ կրելով ւսման ու գաղթի նախապահի դառն պայմանները (ընդգծումը.՝ Ա. Ք.)»⁷:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը սրտի ցավով անդրադառնում է նաեւ այն իրողությանը, որ չնայած անհերքելի այդ փաստերին, ուրացման ճանապարհն ընտրած թուրքական կառավարությունը կոչ է անում «խոսքի ազատության եւ բազմակարծությունը հարգելու» դիրքերից «վերանայել պատմական իրականությունը», իսկ ցեղասպանությունը համարում է ոչ այլ ինչ, քան «1915 թ. պատահական միջադեպ», եւ պնդում, որ

արատաւորել մարդկային աստվածատուր մտքի լուսավոր ձեռքբերումներով պսակված համաշխարհային պատմության ճակատը». «Էջմիածին», 2014, Թ., էջ 23:

⁵ ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ, Հատընտիր պաշտոնականք (1999-2009 թթ.), էջ 319:

⁶ Անդ, էջ 326: Այս հարցում համահունչ է նաեւ միջազգային հեղինակավոր կուսակցություններից մեկի՝ Եւրոպական ժողովրդական կուսակցության (ԵԺԿ) քաղաքական հանձնաժողովի 2015 թ. մարտի 3-ի «Հայոց ցեղասպանությունը եւ եւրոպական արժեքները» բանաձեւը, որը Թուրքիային առաջարկում է ճանաչել Հայոց ցեղասպանությունը եւ դրան հետեւող ունեզրկման իրականությունը, «ինչպես նաեւ նյութական եւ բարոյական հատուցումներ ապահովել իրականացնելով եւրոպական երկրին վայել քաղաքականություն». տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետություն» (օրաթերթ), 4 մարտի 2015 թ.:

⁷ «Էջմիածին», 2014, Թ., էջ 23:

միլիոնավոր անմեղ զոհերը ոչ թե ոչնչացվել, այլ «մահացել են ԻԱ. դարասկզբին»։ Վեհափառ Հայրապետի կողմից «ուրացման այդ քաղաքականությունը» անվերապահ մերժվում է ցեղասպանության գործուն ղեկավարներից մեկի՝ Զեմալ փաշայի խոստովանությանմբ, որի մասին գրում է. «Թուրքիայի Հանրապետության ղեկավարների եւ նույնիսկ քաղաքացիական հասարակության ականջները հարատեւ փակ են.... Զեմալ փաշայի՝ գերմանացի սպային խոստովանած մարգարեական խոսքերի առաջ՝ «Ես ամաչում եմ իմ ազգի համար» (Ich schäme mich für meine Nation)»⁸։

Հիմնովին մերժելով եւ անընդունելի համարելով Հայոց ցեղասպանության բացահայտ կամ քողարկված ժխտման, ինչպես նաեւ գիտակցված անտարբերության ամեն մի փորձ՝ Հայոց հայրապետը հավաստում է, որ «Ցեղասպանության ժխտումը ոչ միայն ցեղասպանության ենթարկված ժողովրդի իրավունքների, արժանապատվության ու արդարության ոտնահարում է, այլ նաեւ խարխլում է միջազգային իրավունքի եւ համընդհանուր բարոյականության հիմքերը, ծանր հարված հասցնում ազգերի ու ժողովուրդների հարաբերություններին եւ խաղաղ համակեցությանը»⁹։ Զարգացնելով այդ մոտեցումը՝ Վեհափառ Հայրապետը պարզաբանում է. «Ցեղասպանության ոմրագործության ժխտման եւ այն անպատիժ թողնելու համար մարդկությունը չափազանց մեծ գին է վճարում։ Ժխտողականության հանդուժումը անտարբեր է դարձնում մարդուն իր նմանի տառապանքի հանդեպ եւ հանրության կյանքում լռեցնում բարոյական պատասխանատվության ձայնը՝ զրկելով նման սարսափի կրկնությունը կանխելու հանձնառությունից։ Մարդկությունը բարոյական պարտավորություն ունի պայքարելու ընդդեմ ցեղասպանության հանցագործությունների (ընդգծումը.՝ Ա. Ք.)»¹⁰։

Անդրադառնալով Հայոց ցեղասպանության շարժառիթների համակողմանի քննական արժեւորմանը՝ Վեհափառ Հայրապետը պատմական փաստերի վերլուծական ընդհանրացմամբ արձանագրում է. «Ի. լուսաւորեալ դարը եղեռնով սկսուեց մեր ժողովրդի համար, որ նոր ժամանակներում յոյս ունէր գտնել անձի ապահովութիւն, մարդկային իրաւունքի

⁸ «Էջմիածին», 2014, Թ., էջ 23։

⁹ «Էջմիածին», 2015, Դ., էջ 23։

¹⁰ Անդ, էջ 24։ Այդ առնչությամբ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսը նշում է. «Բարոյականությունը, որ պիտի լինի հիմնամուր սյունը հասարակական կյանքի եւ պետությունների քաղաքականության, դժբախտաբար, այսօր հաճախ զոհաբերվում է աշխարհաքաղաքական շահերին։ Նման հանցավոր դիրքորոշման ու վերաբերմունքի հետեւանքները ողբերգական են բազմաթիվ ժողովուրդների համար»։ անդ։

պաշտպանութիւն եւ խաղաղ կեանք: Այս էր Հայկական հարցի բովանդակութիւնը: Սահմանադրական իրաւունքներից խօսող երիտթուրքական իշխանութիւններն ամեն բան հաշուարկել էին՝ չկայ ժողովուրդ, չկայ Հայկական հարց, չկայ ժառանգորդ, չկայ պահանջատէր: Չարահնար ծրագրի հեղինակները վստահ էին, որ իսպառ պիտի բնաջնջուի հայութիւնը, երկրէ երկիր ցրուելով՝ անյիշատակ ու անհետ պիտի վերանայ պատմութեան ասպարէզից»¹¹: Վեհափառ Հայրապետն անընդունելի եւ անհեթեթ է համարում նաեւ Հայոց ցեղասպանության թուրքական մերժողականության մաս կազմող «Հայերի անհամատեղելիության» սնանկ վարկածը: Նա հիմնավորում է, որ ցեղասպան թուրքիայի միակողմանի նպատակադրումն է եղել՝ բռնի ոչնչացնել հայ ժողովուրդին, եւ այդ նպատակին հետամուտ «Օսմանյան թուրքիան, օգտվելով Առաջին աշխարհամարտի պատեհությունից, Արեւմտյան Հայաստանում եւ թուրքիայի հայաշատ վայրերում իրականացրեց հայաջնջման իր հրեշավոր ծրագիրը»¹²:

Անվերապահ մերժելով «ուրացութեան» կամ «գիտակցված մոռացութեան» ցանկացած դրսեւորում՝ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսը փաստում է. «... երբ մի ողջ ազգ կառավարության կողմից տեղահան է արվում իր հայրերի հողից ու կոտորվում, մարդկության դեմ կատարված այդօրինակ ոճիւրդ կոչվում է ցեղասպանություն (ընդգծումը.՝ Ա. Ք.)»¹³:

Վեհափառ Հայրապետը հավաստում է նաեւ, որ թուրքական կառավարության մշակած եւ սառնասրտորեն իրականացրած զանգվածային ջարդերն ու բռնությունները մեր ժողովրդի պատմության ամենաժանր, կորստաբեր եւ արյունալի ողբերգութիւնն են, որոնք ժամանակին չդատապարտվեցին, քանի որ քաղաքական կյանքում երկակի չափանիշներով առաջնորդվող պետութիւնների կողմից «թաղվեցին գիտակցված անտարբերության» մեջ, իսկ «արդարության պահանջով տոգորված ձայներն այդպես էլ լսելի չեղան միջազգային քաղաքական հանրությանը»¹⁴: Այնինչ,

¹¹ ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ, Հատընտիր պաշտոնականք (1999-2009 թթ.), էջ 320:

¹² Անդ, էջ 326:

¹³ «Էջմիածին», 2001, ժԲ., էջ 23: Վեհափառ Հայրապետը նշում է. «Մեր ժողովուրդը բազմադարյա իր կենսագրության մեջ շատ ու շատ է աղետահարվել ու կորուստներ կրել, բայց առանձնակի ցավ են տասնինը եւ քսաներորդ լուսավորչալ համարվող դարերում թուրքական կառավարության մշակած եւ սառնասրտորեն իրականացրած ջարդերը, որ ուղղված էին «Հայկական հարցի» «լուծմանը»՝ չկա հայութիւն, չկա Հայկական հարց սկզբունքով: Շուրջ 1.5 միլիոն հայ սրի քաշվեց, զոհ գնաց սովին ու հիվանդութիւններին». ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ, Հատընտիր պաշտոնականք (1999-2009 թթ.), էջ 326:

¹⁴ Տէս «Էջմիածին», 2014, Թ., էջ 22:

պնդում է Գարեգին Բ. Կաթողիկոսը, Մեծ եղեռնի ճանաչումը յուրատիպ «բարոյական պարտք» է ոչ միայն Թուրքիայի, այլ նաեւ բոլոր այն պետութիւնների եւ միջազգային կառույցների համար, որոնք ժԹ՝ դարի երկրորդ կեսին զինվորագրվել էին «Հայկական հարցը լուծելու» քաղաքականութեանը: Եւ չնայած որեւէ մեկի համար գաղտնիք չէր, որ ցեղասպանութիւնը հայ ժողովրդի, նրա մշակութի, լեզվի, ազգային զգացմունքների, կրոնի եւ գոյութեան տնտեսական հիմքերի համակարգված ու ծրագրավորված ոչնչացումն էր, այդուամենայնիւ, երկակի չափանիշների կիրառման արդյունքում, նրանք ցեղասպանութեան հարցը վերածեցին յուրահատուկ աշխարհաքաղաքական գործոնի: Դա է եղել նաեւ այն հիմնական պատճառը, որ հայերի կոտորածների մահասարսուռ օրերին շատերը չէ, որ առաքինութիւն ու քաջութիւն ունեցան ընդվզելու Աստծու եւ մարդկութեան դեմ գործվող ոճիրի դեմ, իսկ «փոքրաթիւ ազնիւ... անհատների ցասումն ու զգաստացնող կոչը, որպէս մարդկութեան տրոփող խղճի աղաղակ, խեղդվեց Առաջին աշխարհամարտի որոտներում, անարձագանք կորավ հզոր տերութիւնների մեծ քաղաքականութեան ոլորաններում»¹⁵:

Կորավ, սակայն չթաղվեց անհետ եւ մի յուրահատուկ բարոյական արժեքաւոր դարձավ փառաքանիք աշխարհի համար: Այդ առնչութեամբ Հայոց հայրապետը հավաստում է, որ խաղաղասեր ու ստեղծագործ հայ ժողովուրդը «չարը բարիով հաղթելու վստահութեամբ, հավատով ու հույսով» է նայել գալիքին եւ լիահույս է եղել, որ «ազգային խտրականութիւնը, ազգերի իրաւունքների ոտնահարումներն ու բռնութիւնները, ազգամիջեան անհանդուրժողականութիւնը, ժողովուրդների դէմ գործուող յանցանքները բացառելու կամքի եւ ձգտումի արտայայտութիւնը պիտի լինեն Հայոց ցեղասպանութեան համընդհանուր ճանաչումն ու դատապարտումը»¹⁶: Եւ այդ հույսով ու հավատով, սակայն «Եղեռնի չապաքինուած ցաւը եւ Հայ դատի արդար պահանջը սրտում», հայ ժողովուրդն այսօր կերտում է իր նոր ու ազատ կյանքը եւ «իր կորուսյալ երկրի պատկերը» վերակենդանացրել է՝ հայրենիքում կառուցելով Նոր Արաբկիր, Նոր Խարբերդ, Նոր Զեյթուն, Նոր Կիլիկիա, Նոր Մալաթիա¹⁷:

Ըստ Հայոց հայրապետի՝ այդ ամենը մեկ անգամ եւս հավաստում է, որ հայ ժողովրդի հավաքական հիշողութեան մեջ ցեղասպանութիւնը լոկ

¹⁵ ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ, Հատընտիր պաշտոնականք (1999-2009 թթ.), էջ 326:

¹⁶ Անդ, էջ 324-325:

¹⁷ Տէն անդ, էջ 328:

պատմական տարեգրություն չէ, այլ դարձել է «արձանագրված կենդանի իրականություն»։ Ցավը սրտում՝ հայ ժողովուրդը պայքարել է նաև մարդկության դեմ ուղղված ոճրագործությունների եւ ազգահալած քաղաքականության ցանկացած դրսևորման դեմ։ Վեհափառ Հայրապետը, միջազգային քաղաքական հանրությանը հասանելի դարձնելով «վերջն ու ցավը արարող ուժի վերափոխող» եւ արդարության պահանջով տոգորված հայ ժողովրդի ձայնը, մեկ անգամ եւս հիշեցնում է, որ «...եղեռնահար մեր ժողովուրդը չդադարեց յուսալ համընդհանուր դատապարտումը մեր նախնեաց դեմ գործուած եղեռնագործութեան՝ վասն արդարութեան բողոքի իր ձայնը միշտ հնչեցնելով ի լուր աշխարհի, որպէսզի նման ողբերգութիւններն այլեւս երբէք չմթագնեն մարդկութեան կեանքը»¹⁸։

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը ցույց է տալիս, որ «վերընձուղվելու աստվածատուր իր շնորհով» եւ ապագայի անսասան տեսիլքով հայ ժողովուրդը «հառնեց մահվանից», հաղթահարեց ցեղասպանության հետեւանքները եւ վերակերտելով իր ապագան՝ «Հայրենիքի փրկուած հողակտորի վրայ վերականգնեց պետականութիւնը, աւերակներից ու խլեակներից վերակերտեց հայրենի երկիրը, դարձրեց գիտութեան, կրթութեան, մշակոյթի, «լոյսի եւ յոյսի հայրենիք»¹⁹։ Վեհափառ Հայրապետը միաժամանակ բարձրաձայնում է, որ «միջազգային հանրությունը դեռեւս բարոյական պարտք ունի Հայոց ցեղասպանության դատապարտման գործում», եւ արթնության կոչով դիմում է հանրությանը. «Թող հայ ժողովրդի մարտիրոսական փորձառությունը՝ իբրեւ շարչարանաց դառն օրինակ, եւ դրա դատապարտումը՝ իբրեւ արդար անդրադարձ, պարզվեն լուսավորչալ բոլոր մարդկանց առաջ... Այս լուսավոր հիշատակի վրա է, որ Մենք այսօր հույսով առլեցուն դիմում ենք միջազգային հանրությանը՝ գեթ մի պահ անդրադառնալու այն գիտակցված թմբիրին ու մոռացությանը, որով արդեն մեկ դար պարուրված է պատմության սրտի մեջ երկսայր դաշույնի պես խոր մխրճված դառը պատմական փաստը՝ Հայոց Մեծ եղեռնը»²⁰։ Վեհափառ Հայրապետը նաեւ հորդորում է դատապարտել մարդկության դեմ կատարված բոլոր եղեռնագործությունները եւ լիահույս պնդում է. «Հավատացած ենք, որ մարդկային խղճին նույնիսկ մի պահ անդրադարձը կարող է փոխել այն անտարբերությունն ու շահարկվող վերաբերմունքը, որն այսօր առկա է կատարված ու դեռ

¹⁸ «Էջմիածին», 2009, Դ., էջ 4։

¹⁹ «Էջմիածին», 2014, ԺԲ., էջ 6։

²⁰ «Էջմիածին», 2014, Թ., էջ 24։

շարունակվող ցեղասպանությունների եւ զանգվածային սպանությունների հանդեպ»²¹;

Մարդկության դեմ ուղղված ոճիրների միջազգային դատապարտման խնդիրը Հայոց հայրապետը կարեւորում է նաեւ այն շարակարգում, որ «Հայոց ցեղասպանության դատապարտումը նույնքան անհրաժեշտ է բոլոր ժողովուրդներին, որ դարավոր երազ ունեն հաշտության, խաղաղության, փոխվստահության, բարի կամեցողության (ընդգծումը.- Ա. Ք.)»²²։ Նա նշում է, որ թեեւ մի շարք պետություններ, նշանավոր պետական, հասարակական ու մշակութային գործիչներ ընդունել են Հայոց ցեղասպանության իրողությունը, սակայն դեռեւս իր հաղթանակին է սպասում եղեռնագործությունը դատապարտող համամարդկային արդարությունը, քանի որ՝ «Ութ տասնամյակից ավելի տեւած կեղծ հակահայկական քարոզչությունը, վավերագրերի ու փաստաթղթերի ոչնչացումը դարձավ, արդի ցեղասպանագետներից մեկի բնորոշմամբ, «ժամանակակից աշխարհում համընդհանուր անգիտության ու մոռացության ամենահաջողված օրինակը» (Ս. Կոհեն, Երուսաղեմի Եբրայական համալսարան)։ Եւ այսօր էլ՝ Հայոց Մեծ եղեռնից շուրջ հարյուր տարի անց, դեռեւս առկա են արդարության ու սեփական մեղքի գիտակցման զգացումները խեղդող սուտ ու մտացածին պատեհառաքանություններ (ընդգծումը.- Ա. Ք.)»²³։

Ի հակադրություն ժամանակակից Թուրքիայի կողմից Հայոց ցեղասպանությունը մերժելու սնանկ պնդումներին՝ Հայոց հայրապետը հիմնավորում է, որ հայոց բնաջնջման ցեղասպանական ծրագիրն ունեցել է պետական հրահանգավորում եւ իրագործվել է պետականորեն օրինականացված գործողություններով։ Անվերապահ պաշտպանելով հայ ժողովրդի արդար իրավունքները՝ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսը մատնանշում է, որ ԺԹ. դարավերջին եւ Ի. դարասկզբին հոգեվարք ապրող Օսմանյան կայսրության տարածքում հայերի ոչնչացման գաղափարը դարձել էր պետական քաղաքականություն եւ անկախ վարչաձեւից՝ իրագործվել է նպատակադիր ու հետեւողական կերպով։ Վեհափառ Հայրապետը մեր ժողովրդի ողբերգական պատմությունը եւ Մեծ եղեռնի հարցը շաղկապում է «համամարդկային արդարության» գաղափարի հետ եւ տեղափոխում «համամարդկային դաշտ»։ Նշյալ մոտեցումը նա բացատրում է

²¹ Անդ։

²² ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ, Հատընտիր պաշտոնականը (1999-2009 թթ.), էջ 327։

²³ «Էջմիածին», 2014, Թ., էջ 22-23։

նրանով, որ հայոց պատմության այդ սեւ տարեգրությունը «արիւնալի եւ անլուր ողբերգութեան մռայլ էջ բացեց ոչ միայն մեր ժողովրդի, այլ նաեւ ազգերի պատմութեան մէջ» եւ այդ պատճառով էլ «սեւ խարանով դաշուեց մարդկութեան պատմութեան էջերում»²⁴:

Վեհափառ Հայրապետը միանգամայն վստահ պնդում է, որ միջազգային հանրության կողմից Հայոց ցեղասպանության դատապարտումը ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ «ազգային խտրականութիւնը, ազգերի իրաւունքների ոտնահարումներն ու բռնութիւնները, ազգամիջեան անհանդուրժողականութիւնը, ժողովուրդների դէմ գործուող յանցանքները բացառելու կամքի եւ ձգտումի արտայայտութիւն...»²⁵: Իսկ նման իրականություն կերտելու արմատական քայլերից մեկը, վստահեցնում է նա, համայն հայ ժողովրդի արդարացի իրավունքների պաշտպանությունն է: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը փաստում է, որ թեեւ մեր դատը դեռեւս չի հաղթանակել, սակայն ջանքերն ամենեւին էլ անարդյունք չեն, քանզի «Հայոց ցեղասպանությունը դատապարտած առանձին մարդասեր անձանց այսօր փոխարինում են պետություններ, Եկեղեցիներ, միջազգային ու եկեղեցական կազմակերպություններ: Այսօր Հայոց ցեղասպանության ճանաչման՝ մեր ժողովրդի արդար պահանջը թեեւ ոչ անհրաժեշտ հզորությամբ, բայց բազմաձայն դառնալու ուժականությամբ արձագանք է գտնում նաեւ Թուրքիայում: Այս ամենը մեր ժողովուրդը մեկդարյա պայքարով է ձեռք բերել, միայնակ տոկացել, համբերել բազում նեղությունների, հանձն առել զոհողություններ, դրսեւորել նվիրում, հավատքի գերագույն ուժ եւ գործադրել մեծագույն ջանքեր՝ իր կյանքը վերընձյուղելու եւ բարձրացնելու, իր արդար դատը աշխարհին լսելի դարձնելու համար»²⁶:

Գարեգին Բ. Կաթողիկոսը նաեւ նկատում է, որ ցեղասպան երիտթուրքերի կամ նրանց ժառանգների կողմից ժխտողականությունը բարոյական ծանրագույն հարված է ոչ միայն եղեռնը վերապրածների, այլ նաեւ խաղաղ եւ բարօր կյանքով ապրելու ձգտում ունեցող համայն մարդկության համար: Նա նաեւ հիմնավորում է, որ ցեղասպանության կամ մարդկության դեմ բռնի որեւէ արարք չպետք է անպատիժ մնա, իսկ նման հանցագործությունների դատապարտումն ու կանխարգելումը որոնում է

²⁴ Տէս ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ, Հատընտիր պաշտոնականք (1999-2009 թթ.), էջ 326, 324:

²⁵ ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ, Հատընտիր պաշտոնականք (1999-2009 թթ.), էջ 324-325:

²⁶ «էջմիածին», 2014, Ե., էջ 12-13:

միջազգային համագործակցության ոլորտում: Ահա թե ինչու Հայոց հայրապետը միանգամայն հիմնավոր պնդում է. «Ամմեդ կյանքեր խլող եղեռնագործությունները, անկախ դրսևորման ձևերից ու եղանակներից, հանցագործություն են մարդկության դեմ եւ խստագույնս դատապարտելի: Դրանց դեմ պայքարը՝ իբրեւ դարի մարտահրավեր, պարտքն է յուրաքանչյուր ժողովրդի, պետության, միջազգային համայնության եւ կառույցի (ընդգծումը.՝ Ա. Բ.)»²⁷:

Շեշտելով, որ Հայոց ցեղասպանության դատապարտումը միաժամանակ պետք է հորդոր լինի ցեղասպանությունների համընդհանուր դատապարտման եւ մարդկության դեմ նման ոճիրների կանխարգելման գործում՝ Վեհափառ Հայրապետը, վերահաստատելով այդ հարցում Հայաստանի ու հայ ժողովրդի հանձնառությունը, նկատում է, որ ցավ ի սիրտ՝ Մեծ եղեռնի միջազգային դատապարտության գործընթացը դեռեւս հեռու է իր հանգրվանային կացությունից: Իր ժողովրդի շահերը բարձրաձայնող Հայոց հայրապետը վստահեցնում է. «Արդարութեան համար՝ մինչեւ մեր դատի յաղթանակ, միասնաբար՝ Եկեղեցի, Ազգ եւ Պետութիւն, աննահանջ պիտի շարունակենք մեր պայքարը: Արդարութիւն է պահանջում մեր անմեղ զոհերի արիւնը, մեր ժողովրդի կրած տառապանքը, արդարութիւն են պահանջում մեր աւերակուած սրբութիւնները, մեր ժողովրդի ոտնահարուած իրաւունքները, նաեւ՝ կեղծուող եւ խեղաթիւրուող պատմութիւնը մեր ժողովրդի»²⁸:

Վերոնկարագրյալը վկայում է, որ Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը հանդես է գալիս իբրեւ ցեղասպանություն ապրած ժողովրդի ու նրա բյուրավոր նահատակների ոգեղենության ընդհանրական ներկայացուցիչ: Նա իր անասան հավատքի դիրքերից Հայոց ցեղասպանության ճանաչման անհրաժեշտության մասին բարձրաձայնել է եւ միջազգային տարբեր կառույցների բարձր ամբիոններից, եւ պետական ղեկավարների ու քաղաքական գործիչների հետ հանդիպումների ժամանակ, եւ միջեկեղեցական ու միջկրոնական գործակցության, նաեւ անձնական նախաձեռնությունների ոլորտներում:

²⁷ «Էջմիածին», 2015, Դ., էջ 24: Արտահայտելով ցեղասպանության ճանաչման գործում հայ ժողովրդի սպասումները՝ Վեհափառ Հայրապետը հավաստում է. «Ցեղասպանութիւն վերապրած մեր ժողովուրդը հաւատացել եւ հաւատում է, որ տասնեակ երկրների, պետական, հասարակական կազմակերպութիւնների ու անհատների կողքին, որոնք ճանաչել են Հայոց ցեղասպանութիւնը, պիտի կանգնեն նորերը՝ համոզուով, որ արդարութեան հաստատումը պայմանն ու երաշխիքն է թշնամանքից եւ բռնութիւնից զերծ խաղաղ աշխարհի».

«Էջմիածին», 2014, ԺԲ., էջ 7:

²⁸ «Էջմիածին», 2014, ԺԲ., էջ 6-7:

Մեր ուսումնասիրած նյութի վերլուծությունը թույլ է տալիս պնդել, որ համազգային դատը հետապնդելու եւ հայ ժողովրդի հավաքական հիշողությունն ի լուր ամենքի հնչեցնելու գործին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը ձեռնամուխ է եղել իր օծումից անմիջապես հետո: 2000 թ. օգոստոսին ՄԱԿ-ի Կրոնական եւ հոգեւոր առաջնորդների՝ Հազարամյակի աշխարհի խաղաղության գագաթնաժողովում աշխարհի կրոնական խճանկարը ներկայացնող պատվիրակությունների ներկայությամբ բարձրաձայնելով Հայոց ցեղասպանության հարցը՝ Վեհափառ Հայրապետը հայտարարել է. «Հոգեւոր ու բարոյական հավերժական արժեքների, ճշմարտության, ազատության, արդարության եւ իրավունքի ոտնահարումը մշտապես դուռ է բացում տարաձայնությունների ու հակամարտությունների համար: Միայն վերջին հարյուրամյակում մարդկությունը վերապրել է համաշխարհային երկու պատերազմ: Առաջին համաշխարհային պատերազմի սկզբին Օսմանյան Թուրքիայի կողմից մեկ ու կես միլիոն հայեր կոտորվեցին եւ գրեթե նույնքան տարագրվեցին իրենց պատմական հայրենիքից»²⁹: Գագաթնաժողովի մասնակիցներին նա հիշեցրել է նաեւ, որ մարդկության դեմ ուղղված ցեղասպանության հանցագործությունը չունի վաղեմության ժամկետ, եւ այդ պատճառով է, որ Հայոց ցեղասպանությունը լուծության մատնելը չարիք դարձավ պատմության հետագա ընթացքի համար: Հայոց հայրապետը իրավամբ նկատել է. «Եթե միայն մարդկային հասարակությունը ուժ եւ քաջություն ունենար կանխելու այդ կոտորածը կամ ցեղասպանությունից հետո դատապարտելու այդ եղելությունը, Հիտլերը, վեց միլիոն հրեաների ողջակիզումը նյութելիս, հնարավորություն չէր ունենա հայտարարելու. «Ո՞վ է հիշում հայկական կոտորածները»: 85 տարի անց Հայաստանը եւ ողջ աշխարհում սփռված հայությունը դեռեւս սպասում են Հայոց ցեղասպանության ճանաչմանն ու համընդհանուր դատապարտմանը, որ որպես արդարության հաղթանակ՝ նույնքան անհրաժեշտ է աշխարհի բոլոր ժողովուրդներին՝ նաեւ թուրք ժողովրդին, քանզի չարիքը բացառելու ճանապարհը չարիքի մերժումն է մեր հոգիներում»³⁰:

²⁹ «Էջմիածին», 2000, Թ., էջ 9:

³⁰ Անդ: Վեհափառ Հայրապետն ի լուր ամենքի հավաստել է. «Մենք հավատում ենք, որ Հայոց ցեղասպանությունը պիտի ճանաչվի ու դատապարտվի բոլոր պետությունների կողմից.... քանզի ոճիրի դատապարտումն է այն ճանապարհը, որով պիտի կանխվեն դրանց հետագա կրկնությունները, բռնություններն ու ահաբեկչությունները». «Էջմիածին», 2004, Զ., էջ 19-20: Նա միաժամանակ վստահեցրել է. «Այս հավատով մեր ժողովուրդը աղոթող է, որպեսզի ոչ մի ժողովուրդ էլ չտեսնի ցեղասպանության ողբերգությունը: Այսօր, երբ շատ պետություններ, միջազգային ու պետական կազմակերպություններ ճանաչում

Այդ նպատակին են ծառայել նաեւ 2000 թ. նոյեմբերի 9-ին եւ 2001 թ. սեպտեմբերի 27-ին Կաթողիկ Եկեղեցու Հովհաննես-Պողոս Բ. պապի եւ Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի համատեղ հայտարարությունները, որոնցում հաստատվել է Հայոց ցեղասպանության իրողությունը³¹:

Հայոց ցեղասպանության դատապարտման հարցում հետեւողական դիրքորոշման անուրանալի մեկ այլ վկայություն է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի 2001 թ. ապրիլի 24-ի ուխտը Դեր Զորում: Այդ առնչությամբ Վեհափառ Հայրապետը նշում է. «Իրականացրինք մի անկատար ուխտ, որ իղձն ու ցանկությունն էր անցնող Ի. դարի լուսահոգի Հայոց հայրապետների, անկատար մի ուխտ, որ իղձն ու երազանքն էր հայրենաբնակ մեր ժողովրդի, որովհետեւ անցած 86 տարիներին հնարավորություն չընձեռվեց, նրանք հնարավորություն չունեցան գալ Դեր Զոր՝ ծնրադրելու այդ սուրբ հողին, աղոթք բարձրացնելու առ Աստված, խնկարկելու նրանց անմահ հիշատակին: Ահա՛, Հայոց հայրապետների օրհնությունն եմ բերել, ոչ միայն անցած դարի 132 Ամենայն Հայոց հայրապետների օրհնությունը, այլ նաեւ մեր ժողովրդի սերը: Հայրենիքի սերն ու օրհնությունը մեր հոգում ծրարած՝ ուխտի ենք եկել: Եկել ենք այդ օրհնությունը ծածկույթ դարձնելու Դեր Զորի անապատների վրա, որպեսզի այդ օրհնության ներքո նրանք հանգչեն խաղաղ ու հանգիստ, որպեսզի խաղաղվեն նրանց հոգիները՝ տեսնելով, որ իրենց երազները մարմին են առել եւ իրականություն են դարձել՝ ի դեմս Ազատ, Անկախ Մայր Հայաստանի (ընդգծումը.՝ Ա. Ք.)»³²:

Եւ ոգեկոչելով մարտիրոսության ուղին ընտրած բյուր նահատակների հիշատակը՝ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսն ասում է. «Մենք այս առիթով մեզ հետ հայրենիքից բերել ենք հող, որպեսզի Սուրեն Սրբազանն այդ հողը շաղտա Դեր Զորի անյունների վրա, որ նահատակները հանգիստ հանգչեն հայրենի հողի ներքո: Բերել ենք նաեւ ջուր Ա. էջմիածնից: Գիտենք, որ տասնյակ մղոններ անցած մեր նահատակները պապակ են, եւ հավատացած ենք, որ Ա. էջմիածնից բերված այդ ջուրը պիտի նրանց պապակը մարի...՝ Նահատակաց մատուտին բերել ենք մի խաչ, որից լույս պիտի նառագի նահատակներին, եւ նրանք պիտի այսուհետեւ հանգիստ հանգչեն (ընդգծումը.՝ Ա. Ք.)»³³:

Եւ դատապարտում են Հայոց ցեղասպանությունը, Մենք հավատում ենք, որ այս մեծ ոճիրի համընդհանուր ճանաչումը դառնալու է մարդկային կամքի դրսեւորում՝ մերժելու բռնություններն ու պատերազմները». «էջմիածին», 2005, 2., էջ 16-17:

³¹ Տե՛ս «էջմիածին», 2000, ԺԱ., էջ 11, 2001, Թ., էջ 29:

³² «էջմիածին», 2001, Դ., էջ 32:

³³ Անդ, էջ 30: Վեհափառ Հայրապետը նաեւ ասել է. «Արդարեւ, սիրելիներ, բազմիցս խաչվելով չէ, որ խաչակից ենք Քրիստոսին, այլ որովհետեւ հարություն ենք առել, մահը

Գարեգին Բ. Կաթողիկոսը վկայում է նաեւ, որ համայն հայության սպասումն է, որ խոսի արդարությունը, եւ դատապարտվի հայերի ցեղասպանությունը, քանզի՝ «Ցավի ու տրտմության մեջ մարդ չի կարող ստեղծարար կյանքով ապրել: Ուրախությունը, բերկրանքը, սերը հոգում ծրարած անհատն է զորեղ, արի եւ ունակ հրաշագործելու»³⁴:

Նորին Սրբությունը համոզված է նաեւ, որ Հայոց ցեղասպանությունը մոռացության մատնելու հետեւանքով մարդկության դեմ նման վայրագությունները շարունակական կլինեն: Եւ հորդորում է նման անտարբերությանը վճռապես հակադարձել. «Մենք ապրում ենք պատմական բարդ ժամանակահատվածում, երբ միջազգային հանրության մեջ ավելի է խորանում երկակի չափանիշների կիրառումը, որը շատ հաճախ պայմանավորված է ոչ թե արդարության բարձր զգացումով, այլ տնտեսական կամ աշխարհաքաղաքական շահերով ու նախապատվություններով»³⁵: Նա Հայոց ցեղասպանության ճանաչման եւ միջազգային դատապարտման անհրաժեշտությունը բարձրաձայնել է նաեւ տարբեր երկրների պետական ու քաղաքական գործիչների հետ ունեցած հանդիպումների ընթացքում³⁶:

Հայ ժողովրդի իրավունքների վերականգնման եւ պատմական արդարության հաստատման ջատագով Վեհափառ Հայրապետը միաժամանակ ուշադրություն է հրավիրել այն իրողության վրա, որ հայ ժողովրդի դեմ Օսմանյան Թուրքիայի ծրագրած անթիվ հալածանքները, տեղահանությունները, զանգվածային կոտորածներն ու ավերներն սկսվել են անհամեմատ ավելի վաղ³⁷ եւ իրագործվել են փառապաշտեցիկ Արեւմուտի ուղեկցող հայացքի ներքո: Եւ դատապարտելով ցեղասպանությունը ժխտելու ցանկացած փորձ՝ բարոյական մոտեցման դիրքերից նա պնդել է, որ աստվածային պատվիրաններին դեմ գործած ցանկացած բռնություն չունի եւ չի կարող ունենալ արդարացում: Վեհափառ Հայրապետը նաեւ բարձրաձայնել

կյանքով ենք ոտնակոխել եւ մեր Տիրոջ՝ Հիսուս Քրիստոսի օրինակով ամոթապարտ թողել մեզ խաչողներին: Մեր ժողովրդի տարագիր զավակները ստեղծարար իրենց կյանքը վերընձնուղեցին աշխարհի տարբեր երկրներում եւ քրիստոնյա հայի ազնիվ ու օրինավոր նկարագրով հարգանք ու վստահություն վաստակեցին ամենուր: Այդ նույն քրիստոնյա հայը՝ հաց ստեղծող, արհեստավոր, վաճառական, բժիշկ ու ճարտարապետ, Օսմանյան Թուրքիայում անցնող դարասկզբին մահվան դատապարտվեց, քանզի բնիկ ու տոհմիկ ժողովուրդն էր Արարատի երկրի, քանզի դարերով վկայել ու վկայում էր իր հավատարմությունը Քրիստոսին ու Նրա սիրույն, որով մերժել էր չարը ու հաղթել մահին»։ անդ, էջ 29:

³⁴ Անդ, էջ 33:

³⁵ «Էջմիածին», 2014, Ե., էջ 13:

³⁶ Տե՛ս «Էջմիածին», 2001, Ե., էջ 23, Ժ.-ԺԱ., էջ 29, ԺԲ., էջ 21, 2002, Զ.-Է., էջ 9, 2004, Զ., էջ 16:

³⁷ Տե՛ս «Էջմիածին», 2009, Դ., էջ 3-4:

է, որ իբրեւ զանգվածային բռնության եւ ոչնչացման քաղաքականություն՝ ցեղասպանությունը մերժելի ու դատապարտելի է ոչ միայն իրավական, այլ նաեւ պատմական, բարոյական, քաղաքակրթական ու այլ տեսանկյուններից: Այդ շարակարգում Նորին Սրբությունը հավաստել է, որ ցեղասպանության մերժումը նույնպէս յուրատիպ հանցագործություն է, ցեղասպանությունն արդարացնող գաղափարախոսություն եւ քարոզչության տրամաբանական շարունակություն: Դրանով իսկ մերժման քաղաքականությունը վերածվում է ցեղասպանություն վերապրողների հոգեբանական վերականգնմանը խոչընդոտող երեւույթի: Վեհափառ Հայրապետն ընդգծում է նաեւ, որ «Թուրքիայի համար նույնպէս Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը պիտի դառնար մարդկային իրավանց եւ ժողովրդավարության իրական նվաճում՝ առանց որի Թուրքիան պիտի դժվարանա կառուցել ազատ, արժանապատիվ ու երջանիկ կյանք»³⁸:

Աներկբա է, որ միջազգային ամենատարբեր հարթակներում, տարբեր երկրների խորհրդարաններում, պետական, քաղաքական ու հոգեւոր գործիչների հետ ունեցած հանդիպումների ընթացքում եւ միջազգային գիտաժողովներում Հայ դատի ու պահանջատիրության առնչությամբ Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հետեւողական գործունեությունը եւ գնահատականները նպատակ են հետապնդել հասարակական կարծիք ստեղծելու Հայոց ցեղասպանությունը միջազգայնորեն դատապարտելու համար: Վեհափառ Հայրապետի դիրքորոշումը չափազանց հստակ է. եթե ցեղասպանությունը չի պատժվում, ապա չկա նաեւ որեւէ երաշխիք, որ այն կրկին չի իրագործվի որպէս քաղաքական եւ տնտեսական խնդիրներ լուծելու միջոց: Այդ դիտանկյունից նա լիահույս է, որ եղեռնագործի կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչումն ու համարժեք փոխհատուցումը պատմական դաս կլինի ներկա եւ ապագա բոլոր հայատյացների համար:

³⁸ ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ, Հատընտիր պաշտոնականք (1999-2009 թթ.), էջ 334: Նորին Սրբությունը նաեւ փաստում է, որ «ուրացման քաղաքականություն» որդեգրած Թուրքիան երիտթուրքերի ցեղասպան վարչակարգի «իրավահաջորդի իրավունքով» այսօր եւս շարունակում է նույն քաղաքականությունը: Վկայությունը Քեսաբի 2014 թ. էթնիկական գտումներն էին եւ հայաթափումը: Այդ առնչությամբ Վեհափառ Հայրապետը բարձրաձայնում է. «Ներկայիս ազգային մեր կյանքի մտահոգություններից է շարունակում մնալ Մերձավոր Արեւելքում, հատկապէս Սիրիայում ապրող մեր ժողովրդի զավակների դժվարին կացությունը: Վերջին շրջանում նոր տագնապ են հարուցել Քեսաբում, Թուրքիայի աջակցությամբ, ծայրահեղական զինյալների ծավալած ռազմական գործողությունները: Հայաբնակ շրջանի ավերումը եւ հայ բնակչության տարահանումը շարունակությունն են հայ ժողովրդի հանդեպ որդեգրած թուրքական նույն ոճրագործ քաղաքականության, որին պիտի կարողանանք դիմակայել պետական, եկեղեցական, ազգային մեր կառույցներով՝ միասնական ջանքերով պաշտպանելով մեր ժողովրդի իրավունքները (ընդգծումը.- Ա. Բ.)». «էջմիածին», 2014, Դ., էջ 9:

Դաս առ այն, որ քաղաքական հարցերը հանցավոր ճանապարհով լուծելու նման եղանակն անխուսափելիորեն հարվածելու է հենց իրենց:

Ցեղասպանության ենթարկված հայ ժողովրդի իրավունքների վերականգնման եւ այդ հարցում պատմական արդարության հաստատման հետեւողական գործունեության բնութագրական մեկ այլ օրինակ է Գերմանիայի Քրիստոնյա-դեմոկրատական միությունն եւ Քրիստոնյա-սոցիալիստական միությունն խմբակցության կողմից Բունդեստագ ներկայացված դիմումի վերաբերյալ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսի դիրքորոշումը: Դիմումով առաջարկվում էր ոգեկոչել «Հայերի՝ 1915 թ. ապրիլի 24-ին սկիզբ առած տեղահանությունների եւ կոտորածների 90-ամյակը եւ նպաստել հայերի եւ թուրքերի հաշտությանը»: Արտահայտելով հայ ժողովրդի միասնական կամքը՝ Վեհափառ Հայրապետը ողջունում, իր գնահատանքն ու օրհնությունն է բերում նախագծի հեղինակներին: Բայց նաեւ իրավաքիորեն պարզաբանում է, որ դիմումի մեջ հիշատակված «կոտորածներ» եւ «մահվան երթեր» սահմանումները չեն կարող հարցի արդարացի լուծում համարվել, քանի որ «Օսմանյան կայսրության տարածքում թուրքական իշխանությունների կողմից հայ բնակչության ոչնչացումը եղել է ծրագրված պետական քաղաքականություն եւ բնութագրվում է որպես «աղետալի ջարդարարություն», որպես «բնաջնջում» կամ «հիմնահատակ ոչնչացում», որը միջազգային օրենքների համաձայն՝ հանդիսանում է «տճրագործություն ընդդեմ մարդկության» (crime against humanity)³⁹:

Նա վկայում է նաեւ, որ այդ ճանապարհով են ընթացել 16 երկրի օրենսդիր մարմինները, որոնք ՄԱԿ-ի Ցեղասպանության կոնվենցիայի հիման վրա ճանաչել եւ օրենքով հաստատել են Հայոց ցեղասպանության իրողությունը: Այդ բովանդակությամբ 1983 թ. սկսյալ հայտարարություններ է կատարել Եկեղեցիների համաշխարհային խորհուրդը (ԵՀԽ) եւս: 2000 թ. «Հայկական ցեղասպանություն» բանաձեւում է ընդունել նաեւ Հռոմեական Կաթոլիկ Եկեղեցին: 1987–2005 թթ. ընթացքում նույն բովանդակությամբ չորս բանաձեւ է ընդունել նաեւ Եւրոպական խորհրդարանը: Պնդելով, որ «Հայ ժողովրդի հոգում ցեղասպանության ցավը վերստին արթնանում է Թուրքիայում ցեղասպանության պաշտոնական ժխտմամբ, ինչպես նաեւ թուրքական ժխտումը արդարացնելուն կամ նույնիսկ մեղմելուն միտված երրորդ կողմի բոլոր փորձերով»՝ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսը Գերմանիայի Բունդեստագին

³⁹ Մանրամասները տես ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ, Հատընտիր պաշտոնականք (1999–2009 թթ.), էջ 335–336:

գրում է. «Քրիստոնյա-դեմոկրատական եւ Քրիստոնյա-սոցիալիստական միության դիմումագրի մեջ բացակայում է «ցեղասպանություն» բառը: Հետեւաբար՝ դիմումագիրը արդար չէ իր իսկ առջեւ դրված նպատակի հանդեպ, որ է՝ նպաստել հայերի եւ թուրքերի միջեւ հաշտեցմանը: Երկու ժողովուրդների հաշտությունը կարող է տեղի ունենալ միայն պատմական ճշմարտության ճանաչման հիմքի վրա: Գերմանիան իր նպաստը կարող է բերել՝ ընդունելով իրավական արժեք ունեցող հայտարարություն, որով ընդգծվի, որ Հայոց Մեծ եղեռնը ցեղասպանություն է՝ համապատասխան ՄԱԿ-ի Ցեղասպանության կոնվենցիայի (ընդգծումը.՝ Ա. Բ.)»⁴⁰:

Վերոնշյալ հարցին Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն անդրադարձել է նաեւ 2006 թ. սեպտեմբերին Ղազախստանի մայրաքաղաք Աստանայում տեղի ունեցած Համաշխարհային եւ ավանդական կրոնների կրոնապետների երկրորդ համագումարում, որտեղ նրա կողմից բարձրացված՝ ցեղասպանության դատապարտման անհրաժեշտության պնդումն ընդունվել է ծափող ջունքներով⁴¹: Առավել բնութագրական է 2006 թ. հունիսին Ստամբուլում Թուրքիայի մի շարք լրատվամիջոցների ներկայացուցիչների համար Գարեգին Բ. Կաթողիկոսի մամուլի ասուլիսը, որտեղ «Իրեն ուղղուած բազում հարցերուն Վեհափառը կը պատասխանէր վճռակամ ու Հայրապետին յատուկ քաջութեամբ. «Ցեղասպանութիւնը պատմական փաստ է. մեզի համար վիճարկելի հարց չէ եղեռնը»: Պատմութեան ձայնը կարձագանքէր Վեհափառի հոգիէն: Ազատ աշխարհի մէջ նոյն խօսքը չէր կրնար ունենալ նոյն կշիռը, քան այն տեղին մէջ, որտեղ նահատակներու ոգին կը սաւառնէր՝ լսելու համար արդարութեան ձայնը... Նահատակներու կտակէն բխած նոր կտակը կը բերուէր առաւել բոցավառելու յաւերժական կրակը, որը ուրիշ բան

⁴⁰ Տէն անդ, էջ 337: Այս շարակարգում, անկասկած, չափազանց կարեւոր իրադարձությունների շարքում պետք է դասել Առաջին աշխարհամարտում Թուրքիայի դաշնակիցների՝ Ավստրիայի (Ավստրո-Հունգարիա) 2015 թ. ապրիլի 22-ի (տե՛ս «Արմենպրես», 24 սեպտեմբերի 2015 թ.) եւ Գերմանիայի կողմից «(1915 թ. հայերի եւ մյուս Բոսնիայի փոքրամասնությունների ցեղասպանության հիշատակի եւ ոգեկոչման մասին)» 2016 թ. հունիսի 2-ի բանաձեւերի ընդունումը (տե՛ս «Արմենպրես», 2 հունիսի 2016 թ.):

⁴¹ Տէն «Էջմիածին», 2006, Թ., էջ 18: Բնութագրական է նաեւ Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցու եւ ԱՊՀ երկրների Միջկրոնական խորհրդի կողմից 2006 թ. Մոսկվայում կազմակերպված 49 երկրի կրոնական առաջնորդների ու հոգեւոր ներկայացուցիչների գագաթնաժողովում Գարեգին Բ. Կաթողիկոսի հավաստումն այն մասին, որ «Մենք պետք է խոստովանենք, որ մինչեւ մեր կողմից չեն դատապարտվի պատմական բոլոր շարագործությունները մարդկանց եւ ազգերի նկատմամբ, ավերածություններն ու ցեղասպանությունները, մենք կշարունակենք մնալ դրանց կրկնության վտանգի առջեւ, ինչի վկաներն էլ մենք հաճախ դառնում ենք այսօր»։ «Էջմիածին», 2006, է.-Ը., էջ 7:

չէ, եթէ ոչ արշալոյստուող նոր Հայաստանը՝ Ս. Էջմիածնի ժայռին վրայ խարսխուած»⁴²։

2007 թ. աշնանը Ամերիկա կատարած հովվապետական այցելության շրջանակում Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, ԱՄՆ 110-րդ կոնգրեսի ներկայացուցիչների պալատում անդրադառնալով Հայոց ցեղասպանության հարցին, նշել է. «Մենք հիշում ենք Հայոց ցեղասպանության զոհերին, ցեղասպանություն, որի հետեւանքները դեռեւս ապրում է ողջ աշխարհը՝ ցեղասպանության նորանոր դրսեւորումներով»⁴³։ Խոսնակ նենսի Փելոսիի հետ հանդիպմանը Նորին Սրբությունն իր երախտագիտությունն է հայտնել նրան եւ այն կոնգրեսականներին, որոնք քաղաքական խիզախություն են դրսեւորել եւ հանձնառու են դարձել հասնելու Հայոց ցեղասպանության պաշտոնական ճանաչմանը⁴⁴։

Ցեղասպանություն վերապրած ժողովրդի հայրապետը, քաջ գիտակցելով սիրո, եղբայրության, ժողովուրդների բարեկամության, խաղաղ եւ ապահով կյանքի արժեքը, մեկ անգամ չէ, որ կոչ է ուղղել բոլոր ազգերին ու երկրներին՝ առաջարկելով «...համընդհանուր դատապարտության արժանացնել պատմության մեջ կատարված եւ ներկայիս իրագործվող բոլոր ցեղասպանությունները, որպեսզի իշխանության կրողները անդրադառնան պատասխանատվությանը եւ հետեւանքներին այն բոլոր ոճիրների, որ գործվել եւ գործվում են Աստծու ստեղծագործության նկատմամբ, եւ որ այդ իրողությունների մերժումը նույնքան մեծ անարդարություն է, որքան իրագործումը»⁴⁵։ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսը բազմիցս բարձրաձայնել է նաեւ այն մասին, որ Հայոց ցեղասպանության համընդհանուր ճանաչումը կնպաստի ապահովել եւ արդար աշխարհի կերտմանը։ Արտահայտելով աշխարհասփյուռ հայ ժողովրդի միասնական կամքը՝ նա հավաստել է. «...Հայոց ցեղասպանության 100-րդ տարելիցը հրավեր է աշխարհին՝ անտարբեր չգտնվելու մարդկային տառապանքի ու նորօրյա

⁴² «Էջմիածին», 2006, Զ., էջ 55։ Ասուլիսի ամբողջական նյութը տե՛ս անդ, էջ 28–33։

⁴³ «Էջմիածին», 2007, ԺԱ., էջ 24–25։

⁴⁴ Տե՛ս անդ, էջ 25։ Այդ օրն էլ Կոնգրեսի արտաքին գործերի հանձնաժողովն ընդունել է Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչող թիվ 106 բանաձեւը։ Արժանահիշատակ է նաեւ, որ 2014 թ. ապրիլի 10-ին ԱՄՆ Սենատի արտաքին հարաբերությունների հանձնաժողովը 12 կողմ, 5 դեմ ձայներով ընդունեց Հայոց ցեղասպանությունը դատապարտող թիվ 410 բանաձեւը, որը, ցավոք, Կոնգրեսի հավանությանը չարժանացավ։

⁴⁵ Տե՛ս «Էջմիածին», 2008, Ե., էջ 7։ Իսկ Հռոմի քահանայապետական Սալեզյան համալսարանում Վեհափառ Հայրապետը նաեւ մատնանշել է. «Այսօր էլ Թուրքիայում շարունակվում է մշակութային եղեռնը։ Այն, ինչ չէր ավերվել ցեղասպանության տարիներին, ավերվում է այսօր։ Լավագույն դեպքում հայկական եկեղեցիները վերածվել են մզկիթների կամ ծառայեցվել են տնտեսական նպատակներով»։ անդ, էջ 11։

նահատակությունների հանդեպ, գործադրելու առավել ջանքեր՝ դադարեցնելու եւ կանխելու համար մարդկության դեմ գործվող ոճիրները: Սա է այն պտուղը, որ պիտի աճի նահատակության արմատից»⁴⁶: Դա առավել կարեւոր է նաեւ այն պատճառով, մատնանշել է Վեհափառ Հայրապետը, որ Օսմանյան կայսրության եւ Թուրքիայի այլ վարչակարգերի կողմից Ի. դարասկզբին ծրագրված ու գործադրված հրեշավոր ոճրագործությունների եւ «եղեռնագործությունների ալիքը շարունակեց նաեւ Օսմանյան կայսրության ազգային ու կրոնական մյուս փոքրամասնություններին, ինչպես՝ եղբայրական հույն եւ ասորի ժողովուրդների զավակներին»⁴⁷:

Հայ Եկեղեցու բարձրագույն նվիրապետը ցեղասպանության հարցին անդրադարձել է նաեւ ազգային մշակույթի ոչնչացման հոլոկոսթում: Այդ դիտանկյունից նա պնդել է, որ ցանկացած ժողովրդի ազգային ինքնությունը այլ բան չէ, քան ինքնանույնացում նրա ներկայի եւ անցյալի հետ, որ ինքնությունը յուրահատուկ «հոգեւոր ու հասարակական հիշողություն է», «Արարչի կողմից ազգությունը տրված անանց բարոյական արժեհամակարգի» պահպանը, որը ձեւավորում է նաեւ ազգային մշակույթն ու կենսաձեւը: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը վերահաստատել է, որ Հայոց ցեղասպանությունն ուղեկցվել է նաեւ ազգային մշակույթի ոչնչացմամբ: Այդ առնչությամբ Վեհափառ Հայրապետը նշել է. «Ցեղասպանությունն Օսմանյան Թուրքիայում ուղեկցվեց նաեւ մշակութային եղեռնով: Բազմաթիվ սրբավայրեր՝ եկեղեցիներ, վանքեր, մենաստաններ, հոգեւոր ու մշակութային նվիրական արժեքներ անդառնալիորեն ոչնչացվեցին»⁴⁸: Ապա հավելել է, որ այդ ամենի արդյունքում «Թալանուեց դարերով ստեղծուածը, արդար վաստակը մեր ժողովրդի: Խոնարհուեցին ու աւերուեցին հազարաւոր մեր վանքերն ու եկեղեցիները, ազգային հաստատութիւնները, դպրոցները, ոչնչացուեցին եւ կորստեան մատնուեցին մեր հոգեւոր ու մշակութային արժեքները»⁴⁹: Նա սրտի ցավով փաստում է նաեւ, որ հայ ժողովրդին պատուհասած եղեռնագործությունը «...ողջ աշխարհով մեկ սփռեց ու ցրեց նաեւ նրա բազմադարյա մշակույթի հրաշքով փրկված բեկորները՝ կիրառական արվեստի նմուշներից մինչեւ համաշխարհային քաղաքակրթության գանձերը համալրած ռոսլինյան ձեռագիր մատյանները»⁵⁰:

⁴⁶ Տէս «Էջմիածին», 2015, Դ., էջ 21:

⁴⁷ Անդ, էջ 26:

⁴⁸ Անդ, էջ 27:

⁴⁹ «Էջմիածին», 2014, ԺԲ., էջ 6:

⁵⁰ «Էջմիածին», 2000, Թ., էջ 39: Հայոց հայրապետը «մշակութային վանդախնայ» անուրանալի վկայություն է համարել նաեւ ներկայիս Ադրբեջանի Նախիջևանի

Վերոնշյալը նկատի ունենալով՝ Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց եւ Մեծի Տանն Կիլիկիո Արամ Ա. Կաթողիկոսները, 2013 թ. ապրիլի 24-ի համատեղ հայտարարությամբ կոչ ուղղելով Թուրքական պետությանը, պահանջեցին՝ «1. Ճանաչել Հայոց ցեղասպանությունը, 2. Ամբողջապես հատուցել հայ ժողովրդի կրած կորուստների եւ մարդկային ու ազգային ոտնահարված իրավունքների դիմաց, 3. Անհապաղ վերագործնել հայ ժողովրդին՝ որպես իրավատիրոջ, հայկական եկեղեցիները, վանքերը, եկեղեցապատկան կալվածքները եւ հոգեւոր-մշակութային արժեքները»⁵¹:

Եւ իբրեւ ամենի տրամաբանական հանգուցալուծում՝ պետք է դիտարկել նաեւ Հայ Եկեղեցու կողմից 2015 թ. ապրիլի 23-ին «վասն հաւատոյ եւ վասն հայրենեաց» ցեղասպանության նահատակ-վկաների սրբադասումը: Այդ առնչությամբ Վեհափառ Հայրապետը հավաստել է. «Ցեղասպանության նահատակների սրբադասումը կենարար նոր շունչ, շնորհ եւ օրհնություն է բերում եկեղեցական ու ազգային մեր կյանքում: Մենք հավատում ենք, որ մեր ժողովրդի հոգեւոր նոր վերածննդի պսակն ենք հյուսում՝ Հայոց ցեղասպանության նահատակներին սրբադասելով: Մեր սուրբ նահատակների հիշատակն այլեւս ոչ թե զոհի ու ննջեցյալի հոգեհանգստյան աղոթք է, այլ՝ հաղթանակած ու նահատակության արյամբ սրբազործված անմարմին զինվորների հաղթական օրհներգություն»⁵²:

ինքնավար մարզի տարածքում գտնվող հայկական Ջուղա քաղաքի գերեզմանատան հազարավոր հուշարձանների՝ վաղբրիստոնեական մշակույթի հնագույն եզակի արժեքների բարբարոսական ոչնչացումը: Եւ «բարբարոսության այդ դրսեւորման» մասին նա աներկբա հավաստել է. «Մշակութային եղեռնի նման երեւույթը, նաեւ հայոց գերեզմանների պղծումը երբեք չեն կարող նպաստել մեր ժողովուրդների բարի կամեցողության ու խաղաղասիրության ոգու զորացմանը». «Էջմիածին», 2003, Ժ.-ԺԱ., էջ 23:

⁵¹ «Էջմիածին», 2013, Դ., էջ 7:

⁵² «Էջմիածին», 2015, Դ., էջ 34-35: Նորին Սրբությունը հավելել է նաեւ. «Ցեղասպանության մեր սուրբ նահատակների բարեխոսության անդրանիկ հայցով այսօր Մեր աղոթքն ենք վերառաքում առ Աստված, որ Իր օրհնության ներքո անխռով պահպանի մեր ժողովրդին ու համայն մարդկությանը, որ հագենա արդարության ծարավի հոգին մեր ժողովրդի, որ աստվածային ողորմությամբ արդարության եւ ճշմարտության շողերը փայլատակեն աշխարհում ու ցրեն մարդկության կյանքն ալեկոծող ոճիրների, եղեռնագործությունների խավարը, եւ եղբայրության ու համերաշխության մեջ մարդկությունը կերտի իր բարօր, երջանիկ կյանքը». անդ, էջ 35: